

УДК 37.034

Н. А. Басюк,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

natabasyuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5964-6098

ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНІ ТВОРИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО НА УРОКАХ "Я У СВІТІ"

У статті розглядаються педагогічні погляди Василя Сухомлинського на вирішення проблеми морально-етичного виховання сучасних молодших школярів. Розкрито зміст поняття "філософія для дітей". Звертається увага на виняткове значення молодшого шкільного віку у засвоєнні основ морально-етичної грамотності. Здійснено аналіз підручників "Я у світі" з метою розкриття філософської проблематики у представлених творах великого педагога. Досліджено виховний вплив філософсько-етичних творів В. Сухомлинського на моральне становлення учнів 3–4 класів.

Ключові слова: молодший школяр, Василь Сухомлинський, філософія для дітей, морально-етичне виховання, філософсько-етичні твори, курс "Я у світі", підручник.

Постановка проблеми. Літературно-педагогічний спадок найвідомішого педагога-гуманіста ХХ століття, заслуженого учителя УРСР, педагога-новатора і дитячого письменника Василя Олександровича Сухомлинського з кожним роком привертає усе більш пильну увагу наукової і педагогічної громадськості. І це не випадково. Сучасні реалії ставлять під сумнів ідеали гуманізму, віддаючи перевагу силі й спритності. Теле- і кінопродукція, які мають неабиякий вплив на вразливу дитячу психіку, демонструють образи героїв з деформованими моральними уявленнями, сміливими аж до жорстокості, з "психологією переможця", яким непритаманні почуття співпереживання, милосердя до всього живого, прагнення зробити добро іншим. Зростає небезпека виростити морально нездорове покоління, запрограмоване на самознищення. У цих умовах особливо гостро відчувається потреба у життєдайних порадах В. Сухомлинського на формування дитячої душі. Його думки про людину, як найвищу цінність, сприймаються з новою силою. Дивлячись у майбутнє, великий педагог писав: "Світ вступає у вік Людини. Більш, ніж коли б то не було, ми зобов'язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини" [1: 526]. У своїх педагогічних творах Василь Олександрович дає відповідь на питання, як виховати дитину чуйною, доброю, справедливою, і разом з тим, непримиримою до будь-яких проявів зла. Засвоєння азбуки моральності слід розпочинати з раннього віку. У системі шкільного виховання – це початкові класи. Допомогає цьому і сама природа молодшого школяра. Дітям цієї вікової групи властива особлива чутливість до морально-етичних впливів, підвищений інтерес до норм культури поведінки та взаємостосунків, до спілкування. "Дитячі роки – це той вік, який ми вважаємо віком безтурботної радості, гри, казки, це джерело життєвого ідеалу. Від того, що відкрилося дитині в навколишньому світі в роки дитинства, що викликало її подив, і захоплення, що обурило і примусило плакати не від особистої образи, а від переживання за долю інших людей, – від цього залежить, яким громадянином буде наш вихованець" [2: 60].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз стану розробки проблеми морально-етичного виховання молодших школярів свідчить про постійну увагу вчених до проблеми моралі на методологічному, теоретичному і практичному рівнях. Серед сучасних науковців вагомий внесок у дослідження окремих аспектів морально-етичної культури молодших школярів зробили І. Бех, М. Більдіна, Н. Ганнусенко, Т. Довга, К. Журба, В. Киричок, І. Сіданич, О. Третяк, К. Чорна та інші вчені. У 90-ті роки ХХ ст., за визначенням академіка О. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – "сухомліністика", який, спираючись на творчий доробок В. Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами. Проблема морального виховання у педагогічній системі В. Сухомлинського була предметом наукових пошуків Л. Бондар, М. Богуславського, І. Зязюна, В. Кузя, В. Ликова, М. Мухіна, М. Сметанського, О. Сухомлинської та інших.

Незважаючи на те, що багато науковців-сучасників вивчали провідні ідеї педагогічної системи В. Сухомлинського, не було детальних розвідок про вплив філософсько-етичних творів на моральне становлення молодших школярів у процесі вивчення освітньої галузі "Суспільствознавство". Також залишається маловивченим питання використання форм і видів роботи з творами В. Сухомлинського на уроках "Я у світі", за яких формування морального досвіду учнів відбуватиметься ефективніше.

Мета дослідження – розкрити зміст поняття "філософія для дітей", дослідити виховний потенціал філософсько-етичних творів В. Сухомлинського, які використовуються на уроках "Я у світі" у початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Літературна спадщина педагога нараховує 48 монографій, понад 600 статей і 1500 дитячих творів, які стосуються різних сторін розвитку, формування і виховання дитини.

Серед них оповідання, розповіді, казки, легенди, притчі, новели, есе, художні замальовки. Вони дають відповіді на найпростіші запитання, що цікавлять дитину, сприяють пробудженню допитливості, радості відкриття, розкривають сутність пізнання світу через моральність. Саме твори для дітей стали унікальною знахідкою В. Сухомлинського як вченого і учителя.

Свої перші "художні мініатюри", як їх називає донька педагога О. Сухомлинська, батько почав складати з народженням власних дітей. Тогочасна література для дітей як головне джерело морально-етичного виховання виховувала "в душі часу", подаючи зразки діяльних героїв буремної революції. Шкільні підручники наповнювалися творами для дітей, які мали в собі ідеологічний, ідейно-політичний і навіть партійний зміст. Це все далі й далі віддаляло дитячу книжку від цілком природних вікових потреб дитини. Такий стан речей не задовольняв В. Сухомлинського як батька, і тому він почав створювати власні оповідання й казки у виховних і дидактичних цілях. Пізніше, коли став директором Павлівської середньої школи, уже писав для своїх учнів.

У центрі його творів природа в художньо-образному вимірі, шкільне життя, батьки і діти, люди, людські стосунки, ситуації моралі, сімейні цінності, філософське осмислення буття, життєдіяльність дитини, художньо-образний світ, що її оточує. Сюжети його творів прості і зрозумілі, спонукають дитину до роздумів, тактовно й ненав'язливо вчать зробити правильні висновки, оцінити вчинки дійових осіб твору, висловити оцінні судження, з'ясувати мотиви вчинку. "Ситуації, у які Василь Олександрович поміщає своїх героїв, – далеко не однозначні. Це ситуації конфлікту, моральної дилеми, вибору, пограничні ситуації добра і зла. І далеко не кожного разу в цих ситуаціях високі моральні якості виявляють дорослі члени сім'ї" [3: 46]. Моральний вибір, який дитина робить самостійно, без певної позитивної чи негативної оцінки вчителя, дасть їй змогу поступово просуватися у своєму моральному розвитку від елементарних навичок поведінки до вищого рівня. Твори В. Сухомлинського непримусово, опосередковано, але разом з тим активно й ефективно виховують у молодших школярів найкращі людські почуття, формують перші навички людяності.

Окрему грань літературного спадку вченого становлять філософсько-етичні твори, які розглядаються як "філософія для дітей". Відповідно до віку молодшим школярам властива природна допитливість: Куди йде час? Чому йде дощ? Як усе це було без мене? Чому люди бувають гарні і погані?, які засипають батьків подібними запитаннями. За своєю суттю це "філософсько-метафізичні питання про природу часу, існування, взаємовідношення людини і природи, само тотожність, добро і зло тощо..." [4: 52]. У статті "Філософія для дітей як педагогічна проблема" О. Сухомлинська дотримується такого трактування: "Під філософією для дітей розуміють кардинальні питання філософії (як онтології, так і гносеології), але поставлені і розв'язувані в душі дитячого мислення професійними педагогами-філософами, що створили чи створюють продуману систему ознайомлення, уведення дітей у пізнання й оволодіння світом мови дитинства" [4: 53]. У творах письменника на доступному дитячому сприйняттю рівні розкриваються складні філософські поняття: краса, радість, здивування, скорбота, совість, честь, вірність, сором, ганьба, любов, повага, шанування, гідність, добро, зло, доброзичливість, провинна, справедливість. Ці та інші моральні якості близькі дітям, так як постійно проявляються у повсякденному спілкуванні, відіграють важливу роль у взаєминах з однокласниками. Вперше в історії радянської педагогіки вчений звернувся до таких етичних категорій, як народження і смерть людини, сенс життя, зло, горе, лихо, страждання, розпач, любов, совість, терпимість. Педагог прагнув сформувати у кожного читача вміння бути маленьким філософом. В основі філософських поглядів В. Сухомлинського – людинолюбство. Цього він вчить і своїми творами. Любити людину, народ, землю, Україну – значить прагнути робити добро. "В усіх без винятку художніх мініатюрах йдеться про Україну, українську землю та український народ. Таким чином Василь Сухомлинський намагається ознайомити, долучити дітей до етнокультури ("Ой піду я лугом...", "А що там за лісом"). Занурюючись у казковий світ, створений Василем Олександровичем, розумієш, наскільки він любив свою батьківщину і як намагався передати цю любов дітям" [3: 48].

Твори В. Сухомлинського не залишають дітей байдужими. Читаючи їх, учні мають змогу доторкнутися до складного внутрішнього світу людини. Дійові особи його творів мають свої душевні переживання, думки, мрії. Зазвичай діти співпереживають героям, радіють добрим вчинкам, силі дружби, засуджують негідну поведінку. Емоційне ставлення учнів до головних героїв (емоційно переживають горе, нещастя обраних, радість за гарний вчинок, обурення за вчинки "поганих" персонажів, які спричиняють неприємності і зло іншим людям) є основою формування моральних уявлень. Більш складні моральні проблеми заставляють школяра задуматися над знайомою, але ще не до кінця зрозумілою стороною морально-етичних стосунків, вчинків. Це зміцнює природне бажання дитини ставати кращою, дозволяє зрозуміти внутрішній світ інших людей.

Літературна творчість В. Сухомлинського частково знайшла втілення у підручниках "Я у світі" авторів Н. Бібік і О. Тагліної, Г. Іванової. Аналіз підручників "Я у світі" для учнів 3 і 4 класів (автор Н. Бібік) показав, що на його сторінках міститься незначна кількість творів відомого педагога. Зокрема, підручник для 3-го класу пропонує лише дві статті В. Сухомлинського – "Учитель" (с. 18) і "Школа" (с. 48). Обидві статті науково-пізнавального характеру і несуть у собі моральні настанови. У підручнику

для 4-го класу цього ж автора знаходимо аж чотири твори: "Важко бути людиною" (с. 12–14), "Перед справедливим суддею" (с. 14–15), "Наїлися, встали і пішли" (с. 45), "Хлопці розважаються" (с. 109). Читання оповідання "Перед справедливим суддею" спрямовує увагу учнів на філософські питання, в чому сенс життя, змушує задуматися, які діяння ти встиг зробити на Землі, привчає цінувати кожен хвилину життя і наповнювати її працею, щоб залишити пам'ять нащадкам. Це привчає дитину критично і креативно мислити.

У підручнику для 3-го класу авторів О. Тагліної, Г. Іванової подаються біографічні дані В. Сухомлинського, його портрет і містяться такі художні твори: "Бо я – людина" (розкривається поняття "людяність"), "Квітка і Метелик" (моральна сутність дружніх стосунків), "Втрачений день" (засуджується неробство), "Протоптали стежку" (милосердя до інших людей, допомога стареньким, немічним), казка "Камінь" (виховується уміння передбачати наслідки власних дій). На с. 49 серед висловів відомих людей, що пропонуються для обговорення третьокласниками, знаходимо вислів В. Сухомлинського: "Старість неминуха, смерть невблаганна, перед нею не можна зачинити двері свого дому, а від поганих дітей дім можна вберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від батька, а й від самих дітей" [5: 49]. На сторінках підручника для 4-го класу цих же авторів увазі читача пропонуються такі твори відомого педагога: "Пурпурова квітка" (індивідуальність й унікальність кожного), "Наїлися, встали і пішли" (засуджується невдячність, неповага до людської праці), "Матері ніколи" (гостинність, неуважність батьків у вихованні дітей), "Чому дідусь такий добрий сьогодні?" (передбачення наслідків, шанобливе ставлення до рідних), "Кожна людина повинна" (обов'язок, відповідальність).

Невелика чисельність дитячих літературних творів морально-етичного спрямування В. Сухомлинського в аналізованих підручниках курсу виразно виховного характеру "Я у світі" вимагає творчого підходу вчителя. Спостереження за роботою вчителів 3-4 класів показали, що, крім програмових творів, педагоги активно використовують казки й оповідання В. Сухомлинського для слухання, обговорення, аудіювання, інсценізацій, у позаурочній роботі з предмету "Я у світі". З метою розкриття складних для усвідомлення філософсько-етичних понять "совість", "відповідальність" учням пропонуються такі твори В. Сухомлинського.

Казка "Скляний чоловічок"

У одного хлопчика був маленький приятель – Скляний чоловічок. Був зовсім прозорий і вмів угадувати, що думає і переживає його приятель хлопчик. Не вивчив хлопчик уроки й думає йти гуляти – Скляний чоловічок уже й не зовсім прозорий, а ледь-ледь помутнів і каже хлопчикові:

– Не треба так думати, друже. Спочатку зроби діло, а потім гуляй.

Соромно стає хлопчикові, він зараз же береться до діла: вивчить уроки, а тоді йде гуляти. Чоловічок мовчить. Але стає прозорий.

Якось у хлопчика занедужав товариш, з яким він сидів за однією партою. Минув день, другий, а хлопчик і не згадує про товариша. Дивиться, а Скляний чоловічок став темний, як хмара.

– Що я зробив чи подумав поганого? – з тривогою питає хлопчик.

– Ти нічого не зробив поганого, нічого не подумав поганого... Але ти забув про свого товариша.

Соромно стало хлопчикові, і він пішов провідати хворого. Поніс йому квіти й велике-велике яблуко, яке дала йому мама.

Так Скляний чоловічок учив хлопчика жити. Це була його совість.

Слово "*щастя*" часто на слуху у молодших школярів. Тонкий психолог, великий дитинолюб В. Сухомлинський не міг оминати цієї проблеми. Шкільний досвід засвідчує, що обмеженість уявлень про природу щастя, його джерела негативно позначаються на розвитку моральних ідеалів. Експериментально встановлено, що з утворенням більш повних уявлень про щастя відбуваються зміни в мотивації поведінки особистості: колективістські, суспільні починають переважати над індивідуалістичними або навпаки.

Казка про щастя

Йшла стежиною Бабуся, несла великий кошик з яблуками. Спіткнулася Бабуся, впустила кошика з рук. Посипалися яблука по стежині. Старенька нахилилася, щоб їх позбирати. Побачила це маленька Дівчинка, що гралася неподалік, підбігла до Бабусі, допомогла. Коли всі яблука були в кошику, Бабуся дала найбільше яблуко Дівчинці і сказала:

– Спасибі тобі, Дівчинко, я бачу, що ти хороша, добра дитина. Дай Бог тобі щастя! — та й пішла собі далі. А Дівчинка задумалася:

– Щастя? А що таке щастя?

Оскільки вона була маленькою і ще багато чого не знала, то вирішила спитати в інших. Побачила вона Пташку і звернулася до неї:

– Пташечко, що таке щастя?

– Щастя – це повернутися на батьківщину після довгої зими, звити гніздечко, вивести пташенят і вчити їх літати! – зашебетала Пташка.

"Ні, мабуть, це не те щастя, про яке мені Бабуся казала", – подумала Дівчинка. Вона пішла далі і спинилася перед чудовою Квіткою.

– Квітонько, скажи, що таке щастя? Ти знаєш?

– Звичайно, знаю, – залопотіла пелюстками Квітка. – Щастя – це ласкаве Сонечко і теплий Дощик.

Пішла Дівчинка до Дерева:

– Дерево, Дерево, як по-твоєму, що таке щастя?

Могутнє Дерево тихо зашелестіло буйним листям:

– Щастя, Дівчинко, це пережити зимові морози та завірюхи, прокинутись навесні від довгого сну і, знову одягнувши зелене вбрання, слухати дзвінкий щебет птахів на своїх гілках.

Далі зустріла Дівчинка Кішку.

– Кишенько, а ти знаєш, що таке щастя?

– Знаю, знаю! Щастя – це гарно поїсти сметанки і грітися на сонечку. Що ж іще потрібно? – промуркотіла Кішка і ліниво потягнулася, вигинаючи спинку.

Пішла Дівчинка до Собаки, що спочивав у холодочку. Почувши запитання Дівчинки, Собака відповів:

– Щастя – це вірно служити хазяїнові, який тебе годує, і бачити, що він тобою задоволений.

– Хто ж говорить правду? – думала Дівчинка. Прийшла вона до Річки.

– Річечко, може, ти знаєш, що таке щастя?

– Знаю, знаю, – задзюркотіла Річка. – Щастя – це щоб вода моя була чистою та прозорою, щоб береги не замулювалися і щоб я могла повноводною добігти до самого моря.

– А по-твоєму, що таке щастя? – звернулася Дівчинка до Бур'янини, що росла у квітнику.

– Щастя – це так розростися, щоб задушити всі квіти, що ростуть поруч, і бути єдиною господинею в цьому квітнику.

Дівчинка повернулася додому і запитала у Мама, що таке щастя.

– Для кожної матері щастя – це коли щасливі і здорові її діти, – відповіла Мама.

– Мамочко, чому ж усі відповідають по-різному? – здивувалася Дівчинка.

– А ти сама подумай чому, – сказала Мама. Довго думала Дівчинка, а потім промовила:

– Я зрозуміла. Щастя – у кожного своє. Який ти сам, таке й твоє щастя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Вивчення й творче використання цінного досвіду В. Сухомлинського на уроках "Я у світі" допоможе розв'язанню назрілих проблем у сфері морально-етичного виховання молодших школярів. Поєднання авторських методів великого педагога з сучасними новітніми технологіями забезпечить успіх у вирішенні цих важливих завдань. Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. У перспективі подальших розробок – форми і види роботи з дитячими літературними творами В. Сухомлинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 665 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т.3. – 670 с.
3. Сухомлинська О. В. Художні мініатюри В. Сухомлинського в культурологічному вимірі // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : [монографія] / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2012. – 504 с.
4. Сухомлинська О. В. Філософія для дітей як педагогічна проблема // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2012. – 504 с.
5. Тагліна О. В. Я у світі. 3 клас : [підруч. для загальноосв. навч. закл.] / О. В. Тагліна, Г. Ж. Іванова. – Х. : Вид-во "Ранок", 2014. – 144 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sukhomlyns'kyi V. O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to Upbring a True Person] / V. O. Sukhomlyns'kyi // Vybrani tvory : u 5-ty t. [Selected Works : in 5 Volumes]. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 2. – 665 s.
2. Sukhomlyns'kyi V. O. Sertse viddaiu ditiam [I Give My Heart to the Children] / V. O. Sukhomlyns'kyi // Vybrani tvory : u 5-ty t. [Selected Works : in 5 Volumes]. – K. : Rad. shkola, 1976. – T.3. – 670 s.
3. Sukhomlyns'ka O. V. Khudozhni miniatiury V. Sukhomlyns'koho v kul'turolohichnomu vymiri [Artificial Miniature of O. Sukhomlynsky in Culturelogical Dimension] // V. O. Sukhomlyns'kyi u rozdumakh suchasnykh ukrayins'kykh pedahohiv : [monohrafiia] / uporiad. : O. V. Sukhomlyns'ka, O. Ya. Savchenko ; avt. kol. : O. V. Sukhomlyns'ka, O. Ya. Savchenko, V. S. Kurylo, I. D. Bekh ta in. – Luhansk : Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", 2012. – 504 s.
4. Sukhomlyns'ka O. V. Filosofiia dlia ditei yak pedahohichna problema [Philosophy for Children as a Pedagogical Problem] // V. O. Sukhomlyns'kyi u rozdumakh suchasnykh ukrayins'kykh pedahohiv [Ukrainian Pedagogues' Thinking about V. O. Sukhomlyns'ky] : [monohrafiia] / uporiad. : O. V. Sukhomlyns'ka, O. Ya. Savchenko ; avt.

- kol. : O. V. Sukhomlyns'ka, O. Ya. Savchenko, V. S. Kurylo, I. D. Bekh ta in. – Luhans'k : Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", 2012. – 504 s.
5. Tahlina O. V. Ya u sviti. 3 klas : [I am in the World : 3 rd Grade] : [pidruch. dlia zahal'noosv. navch. zal.] / O. V. Tahlina, H. Zh. Ivanova. – Kh. : Vyd-vo "Ranok", 2014. – 144 s.

Басюк Н. А. Философско-этические произведения В. Сухомлинского на уроках "Я в мире".

В статье рассматриваются педагогические взгляды Василия Сухомлинского на решение проблемы нравственно-этического воспитания современных младших школьников. Раскрыто содержание понятия "философия для детей". Обращается внимание на значение младшего школьного возраста в усвоении основ нравственно-этической грамотности. Проанализированы ученики "Я в мире" с целью раскрытия философской проблематики в представленных произведениях великого педагога. Исследовано влияние философско-этических произведений В. Сухомлинского на нравственное становление учеников 3-4 классов.

Ключевые слова: младший школьник, Василий Сухомлинский, философия для детей, нравственно-этическое воспитание, философско-этические произведения, курс "Я в мире", учебник.

Basyuk N. A. Philosophical and Ethical Works of V. Sukhomlynsky at the Lessons "I am in the World".

Our time is marked by socio-political changes as well as the rapid development of computer technology, rethinking of moral values. In the minds of a significant part of the youth the material gets dominance over the spiritual, there is a disdainful attitude to universal values. This fact reveals a great concern in the public. All this prompts the educators to study the literary and pedagogical heritage of great humanist Vasyl Sukhomlynsky to comprehend its profound philosophical and ethical truth.

At the lessons "I am in the world" (3-4 grades), a specific weight is given to ethical issues being considered by the talented teacher a cornerstone of upbringing the personality. All his literary works aimed at children are imbued with the philosophy of kindness and humanity. The moral and ethical works of V. Sukhomlynsky usher the pupils into a complex world of human relationships, introducing the multifaceted nature of the human soul, inducing the reflection, correct conclusions, the analysis of the actions of the heroes, causing the desire to follow the behavior of the characters or condemn it, thus countering the idleness, evil and cruelty.

The content of the concept "philosophy for children" is disclosed in the given article. An analysis of the textbooks "I am in the world" is conducted in order to reveal the philosophical themes in the works presented by the great teacher. The lessons of the course "I am in the world" are organized on the basis of philosophical and ethical works of V. Sukhomlynsky thus discussing the philosophical concepts and categories: the meaning of human life, birth and death of a man, grief, suffering, joy, love, conscience, responsibility, duty, shame, honor, beauty. His stories and tales teach the younger pupil to think critically and creatively, to appreciate the inner world of another person, to create a lasting immunity to violence and debauchery.

The article presents the examples of over-program words of the writer for use at the lessons of "I am in the world", which will help the pupils to understand complex and abstract philosophical and ethical concepts given in clear language and bright examples.

Key words: junior schoolboy, Vasyl Sukhomlynsky, philosophy for children, moral and ethical upbringing, philosophical and ethical works, course "I am in the world", textbook.